

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІУДЕЙСЬКОГО ПРАВА

GENERAL CHARACTERISTIC OF JEWISH LAW

Лук'янов Д.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник управління планування
та координації правових досліджень
Національної академії правових наук України

Статтю присвячено розкриттю рис іудейського (єврейського) права. Надана характеристика дозволила сформулювати його визначення як правової системи, регулює суспільні відносини всередині єврейської громади, яка сповідує іудаїзм. Поняття іудейського права є необхідним елементом в формуванні загальнотеоретичного уявлення про релігійну правову систему в цілому.

Ключові слова: іудейське право, єврейське право, релігійна правова система, мононаціональність.

Статья посвящена раскрытию черт иудейского (еврейского) права. Данная характеристика позволила сформулировать его определение как правовой системы, которая регулирует общественные отношения внутри еврейской общины, исповедующей иудаизм. Понятие иудейского права является необходимым элементом в формировании общетеоретического представления о религиозной правовой системе в целом.

Ключевые слова: иудейское право, еврейское право, религиозная правовая система, мононациональность.

Article is devoted to the Jewish law. This characteristic allowed to formulate its definition as a legal system that regulates the social relations within the Jewish community professing Judaism. The notion of Jewish law is a necessary element in the formation of a general theoretical understanding of the religious legal system as a whole.

Key words: Jewish law, legal system, a religious legal system, mononationalities.

Постановка проблеми. Будь-яка спроба зрозуміти сучасний стан ізраїльського суспільства має враховувати те особливе місце, яке займає в ньому іудаїзм не тільки як релігія і фактор політичних протиріч в суспільстві, але як одне із основних джерел, а яких базується ізраїльське право [1, с. 341; 2, с. 103].

Потреба звернення до характеристики іудейського (єврейського) права зумовлена також тим, що без розуміння основних закономірностей його розвитку загальнотеоретична характеристика релігійної правової системи не могла б вважатися повною.

Стан дослідження. Різні аспекти становлення та розвитку іудейського права, його джерел і впливу на державно-правову дійсність ставали предметом дослідження правознавців, істориків, політологів, філософів та релігієзнавців. Серед найбільш впливових розвідок слід назвати роботи М. Переферковича [3; 4], М. Елона [5], якими було проведено глибокий порівняльно-правовий аналіз прийомів і способів інтерпретації норм Тори, І. Ш. Шифмана, який проаналізував структуру і внутрішні кодекси П'ятикнижжя [6] тощо.

Проте, на сьогодні в юридичній науці не є сформованою загальна характеристика іудейського (єврейського) права як правової системи з виокремленням відповідних специфічних рис, що відрізняють її від інших релігійно-правових систем.

Виклад основного матеріалу. Єврейське право є однією з найстаріших правових систем світу: його історія налічує понад три тисячоліття. Іудейському праву притаманний цілий ряд неповторних рис, які визначають його самобутність. Так, серед характерних рис іудейського права слід виокремити такі:

1. *Єврейське право є складовою частиною іудаїзму.* Єврейська правова система є нерозривною части-

ною цієї релігії – однієї з найстаріших релігій світу. Таке співвідношення права й релігії зумовлюється декількома чинниками. По-перше, спільним походженням і збігом джерел права і джерел релігії. Відповідно до основ єврейської віри джерелом єврейського права й релігії є Божественне відкриття. Релігійні установки, що визначають ставлення людини до Творця, дотримання суботи і свят, закони кошерності та інші, є одночасно і правовими нормами, і релігійними. По-друге, з єдності релігійних і правових норм впливає суворий обов'язок єврея дотримуватися не тільки суто релігійних приписів, а й юридичних законів іудаїзму, оскільки їх порушення – не менш тяжкий гріх. Так, у десятих заповідях веління про дотримання суботнього відпочинку і заборона вимовляти ім'я Боже всує розташовані поруч з такими, як «Не кради» і «Не вбивай» (5; 6-21) «Повторення Закону» [7, с. 235]. Вони рівною мірою підтримуються відповідальністю перед Богом. По-третє, право й релігія поєднані однією системою правозастосування всіх норм. Ті самі органи й особи, які вирішували питання щодо релігійних відносин, вирішували й питання, пов'язані з суто правовими відносинами – майновими суперечками, трудовими відносинами, конфліктами щодо купівлі й продажу тощо.

2. *Мононаціональний характер правової системи.* Йдеться про те, що іудейське право поширюється виключно на одну націю – євреїв. Цим єврейське право відрізняється від усіх інших релігійно-правових систем, таких, наприклад, як мусульманська, яка завжди була мультинаціональною і поширювала свою дію на віруючих різних національностей. Ідея універсальності (до якої, зокрема, мають прийти мусульмани усього світу) є чужою для єврейської самосвідомості. Єврейська спільнота є, за висловом

окремих вчених, інтровертною *ipso facto*, і тому є невеликою і уразливою [8, с. 99].

М. Елон підкреслює, що єврейський народ завжди розглядав єврейське право як власне національне надбання і як головну й істотну частину своєї культури. Перебуваючи на чужині, у вигнанні, єврейський народ продовжував існувати як нація, а не як релігійна секта, постійно й безупинно розвиваючи своє право – найважливішу національну цінність, у якій яскраво виявляється його сутність [5, с. 39]. Право за таких умов виконувало в тому числі й функцію підтримки і збереження національної й релігійної самобутності єврейської нації. Одним з основних принципів іудейського права є принцип богообраності іудейського народу, його вирізнення Богом серед інших народів. «Ти народ святий для Господа, Бога свого, – стверджується у «Повторенні Закону» стосовно іудейського народу, – тебе вибрав Господь, Бог твій, щоб ти був. Йому вибраним народом зо всіх народів, що на поверхні землі» (7; 6) [7, с. 237]. «Я – Господь, Бог ваш, що відділив вас від тих народів», – говориться в книзі «Левит». «І не будете ви ходити за звичаями люду, що я виганяю перед вами», – попереджує Бог іудеїв, – бо все те робили вони, – і Я їх обридив (20; 23, 24, 26) «Левит» [7, с. 159]. Для підтримки цього принципу право суворо забороняло дії, спрямовані на асиміляцію з іншими народами. Зокрема, в іудейському праві панувало табу на шлюби з неєвреями, звернення до неєврейських судових організацій та ін. «І не споріднюються з ними: дочки своєї не даси його синові, а його дочки не візьмеш для сина свого, бо він відверне сина твого від Мене», – говориться у «Повторенні Закону» (7; 3, 4) [7, с. 237].

У той же час низка заповідей Тори носить універсальний характер і поширюється на всіх людей, незалежно від їх конфесійних поглядів. До таких, зокрема, належить веління: «Люби ближнього свого, як самого себе» (Левіт, 19:18). Цей припис, за справедливим зауваженням І. Епштейна, має на увазі любов до всіх людей, будь-якої національності та віросповідання: «Люби його (чужоземця), як самого себе» (Левіт, 19:34). «У словах «як самого себе», – пояснює І. Епштейн, – проголошено великий принцип людського рівності: чужинець, неєврей – так самий, як ти сам» [9, с. 112].

Сьогодні в ситуації, коли право Ізраїлю не співпадає із іудейським правом, судовим інстанціям доводиться стикатися із необхідністю вирішення спорів, зумовлених дискримінацією на підставі релігійної приналежності. Так, наприклад, у 1995 році судді вищої судової інстанції Ізраїлю розглядали позов арабської пари, яка мала намір побудувати будинок в заснованому Єврейським агентством киббуці, на державній землі за сприяння місцевого будівельного кооперативу. Прохання даної пари вступити в кооператив було відхилено на тій підставі, що лише євреї можуть бути його членами. Судді (чотирма голосами проти одного) постановили, що в єврейській демократичній державі центральним є принцип рівності, що впливає з демократичного характеру Ізраїлю.

Судді відзначили, що обумовлений у багатьох міжнародних конвенціях принцип рівності забороняє державі дискримінувати своїх громадян за релігійною чи національною ознакою. Голова Верховного суду А. Барак зазначив, що незаконна дискримінація має місце і тоді, коли держава виділяє з власного земельного фонду територію під будівництво виключно арабського населеного пункту. Посилаючись на аналогічне рішення Верховного суду США (справа Браун проти комісії з освіти 1954 року), А. Барак вказував, що будь-яке релігійне або національне розділення носить характер, образливий і принизливий по відношенню до релігійної або національної меншини [10, с. 111].

3. *Існування та розвиток єврейського права за відсутності протягом значного історичного періоду своєї держави.* Історія розвитку єврейського права є унікальною. Виникнувши понад три тисячоліття тому, воно здолало шлях, який не змогла пройти жодна інша правова система [11, с. 22]. Адже наука традиційно розглядає виникнення й існування права і держави як нерозривні явища, що обумовлюють одне одного. Із цієї загальної закономірності вибивається тільки історія становлення іудейського права. Євреї як нація спочатку сформували свою державу – Єврейське царство, яке через внутрішні суперечності розпалося на два – Іудею (південне царство) й Ізраїль (північне царство). У межах саме цих держав певний час існувало й розвивалося іудейське право. Однак після падіння обох єврейських царств євреї надовго втратили свою державність [12]. Звичайно, коли право позбавлене державної підтримки, існувати воно не може й поступово відмирає. Така доля спіткала багато правових систем, які зникли вслід за падінням держави. Однак єврейському праву судилася інша доля: воно не тільки не деградувало й не загинуло, а й змогло розвиватися саме в той період, коли була втрачена державність. Знову здобути її єврейський народ зміг тільки в 1948 році, коли була проголошена держава Ізраїль. Таким чином, іудейське право протягом майже двох тисячоліть існувало й розвивалося в умовах повної відсутності державності в народі і, відповідно, державної підтримки цього важливого соціального інституту.

І. Ю. Козлихін наголошує ще на одній особливості державно-правового розвитку в цей період. Він пише, що справа навіть не в тому, що євреї, втрапивши національну державність, відродили її через два тисячоліття. Багато народів узагалі ніколи її не мали, інші втрачали її і знову завойовували (щодо цього покажем є приклад українців, які то здобували, то втрачали державність – Д. Л.), що аж ніяк не протиприродно, бо при цьому вони залишалися на своїй території – історичній батьківщині, що й надавало їм життєвих сил. Євреї ж утратили не тільки державність, а й землю. Протягом багатьох століть вони жили на території чужих для них держав, в оточенні іншої культури, часто навіть ворожої. За таких умов вони не просто зберегли своє національне право, а й активно розвивали його [5, с. 20]. Цьому істотно сприяла наявність судової й адміністратив-

ної автономії єврейських громад у різних країнах. Так, у Європі аж до XVIII століття за єврейськими громадами визнавалося право на самоврядування й судочинство. Розгляд справ у єврейських судах відбувався на основі традиційних джерел іудейського права. Унаслідок цього упродовж століть накопичилась величезна кількість судових рішень із найрізноманітніших питань, що також сприяло розвитку іудейського права.

4. *Норми іудейського права переважно містять обов'язки та заборони.* Як і в інших релігійних системах, в іудейському праві норми, що забороняють і зобов'язують, переважають над тими, що уповноважують. Акцентуючи увагу на цій рисі, окремі ізраїльські вчені характеризують іудейське право як комплекс «всеохоплюючих обов'язків, що регулюють всі аспекти єврейського життя» [13, с. 911]. Вони охоплюють норми, які упорядковують ставлення членів іудейського суспільства до Бога, його законів і заповідей, до релігійних ритуалів, до своєї держави, суспільних інститутів, до інших членів громади й іновірців. В деяких випадках прямо передбачено санкції за порушення певних норм. Так, заборона «Не вбивай» підкріплюється санкцією «Хто вдарить людину, і вона вмере, той конче бути забитий» (21; 12) [7, с. 102].

Зауважимо, що в теорії іудейського права відсутнє чітке розмежування між поняттями закон і норма. У Талмуді і трактатах релігійних правознавців навіть окремі правила поведінки, що мають Божественне походження, іменуються «закон». Це пояснюється можливістю виведення з однієї заповіді, шляхом інтерпретації, кількох правил поведінки. Заповідь виступає в якості логічної моральної узагальнюючої

основи. Співвідношення заповіді і виведених з неї нових правил поведінки сприймається як співвідношення загального і окремого. Норми, створювані таким чином, у перекладах часто мають назву «закон» [14, с. 23]. Слід відзначити, що в цілому талмудична правова теорія дозволяє виділити і систематизувати класифікації технік тлумачення. Вони не збігаються з класифікаціями тлумачень, прийнятими у вітчизняній теоретико-правовій науці, і вимагають іншого підходу до формулювання критеріїв. Залежно від глибини аналізу норми Тори і широти її інтерпретації виокремлюють пшат, як просте роз'яснення безпосереднього змісту норми, і драша, як коментар, заснований на з'ясуванні мети і задуму Законодавця, знаходженні аналогій для випадків, які не передбачено в Торі безпосередньо. Залежно від сутності і походження використовуваних «тлумачних засобів», правила тлумачення поділяються на: отримані на Синаї, логіку і Драша, і правила семантики мови (аналог граматичного способу тлумачення, прийнятого в теорії права). Така класифікація заснована на розмежуванні правил, даних правознавцям зверху (синайські), ті, що виникають природним шляхом (пшат і Драша), і правила, штучно створені людьми (правила семантики мови) [14, с. 22].

Висновки. На підставі викладеного вище, можна констатувати, що *іудейське (єврейське) право* – це релігійно-правова система, що регулює суспільні відносини всередині єврейської громади, яка сповідує іудаїзм, характеризується мононаціональністю, переважним використанням заборон і зобов'язань, здатністю до існування та розвитку в умовах відсутності держави як політико-територіальної організації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Давидов Д. С. Роль религии в формировании политико-правовой мысли Израиля / Д. С. Давидов // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. – 2011. – № 1. – С. 340–344.
2. Васильев И. Ю. Роль религии в политической жизни Израиля: Дис... канд. полит. наук. : 23.00.02 / И. Ю. Васильев. – СПб., 2005. – 187 с.
3. Переферкович Н. А. Талмуд, его история и содержание / Н. А. Переферкович. – Часть 1: Мишна. – СПб., 1897. – 179 с.
4. Талмуд Вавилонский. Трактат Берахот (О молитвах) / Критический перевод Н. Переферковича. СПб., 1909. – 247 с.
5. Элон М. Еврейское право: Пер. с иврита / Под общ. ред. И. Ю. Козлихина. / М. Элон. – СПб.: Юридический центр пресс, 2002. – 611 с.
6. Шиффман Л. От текста к традиции: История иудаизма в эпоху Второго храма и период Мишны и Талмуда. Перевод с английского. / Л. Шиффман. – М. – Иер., 2000. – 303 с.
7. Біблія, або Книги Святого письма Старого і Нового Заповіту: Пер. з давньоєвр. і грецьк. – К.: Укр. Бібл. Тов., 2002. – 1375 с.
8. Примаков Д. Я. Особенности еврейской правовой системы на примере сравнения еврейского и мусульманского права / Д. Я.Примаков // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2010. – Сер. 14. – Вып. 1. – С. 98–108.
9. Epstein I. Judaism. A Historical Presentation. / I. Epstein. – Penguin Books Ltd., Harmondsworth, Middlesex, England, 1959. – 349 p.
10. Задворянский Е. Э. Роль Верховного Суда Израиля в конституционно-правовом регулировании религиозных отношений, свободы вероисповедания и совести в контексте решения задач по обеспечению мира и безопасности. / Е. Э. Задворянский // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. – 2011. – № 11 (17). – С. 110–117.
11. Жигульская Е. Ю. Ветхий Завет и основы государственности / Е. Ю. Жигульская // Современная наука. – 2011. – № 4. – С. 21–25.
12. Герцль Т. Еврейское государство. Опыт современного решения еврейского вопроса. / Пер. с нем. – С. Петербург: Типография Стасюлевича, 1896. – 104 с.
13. Марченко М. Н. Курс сравнительного правоведения / М. Н. Марченко. – М.: ООО Городец-издат, 2002. – 1068 с.
14. Калинина Е. В. Основы государственно-правового учения иудаизма. Ветхозаветная и талмудическая теория (монография) / Е. В. Калинина. – М.: Издательство «Юрист», 2012. – 552 с.